

ERIK ÅSARD

Replik på Berndt Öhman (Ekonomisk Debatt nr 6/1985)

Berndt Öhmans kommentar till min bok fordrar ett bemötande. Mycket av hans resonemang kretsar kring möjligheterna till en kompromiss mellan socialdemokraterna och folkpartiet i den statliga fondutredningen. Temat är förvisso centralt i boken, men jag uttalar mig med ganska stor försiktighet om de kompromissmöjligheter som kan ha funnits. I en avslutande mening, garderad med en negation, summerar jag sålunda:

... om arbetet i utredningen tidigt lagts upp systematiskt med sikte på ett relativt snabbt avgörande, och om de aktiva och centrala parterna seriöst inriktat sig på någon typ av gemensam överenskommelse (inom eller utom kommittén), då är det inte osannolikt att en sådan också kunnat träffas.¹

Andra bedömare, som inte gjort någon egen undersökning av frågan, har egendomligt nog uttalat sig med större bestämdhet. Jag noterar nu att Berndt Öhman i mycket går på samma linje. "En uppgörelse på systemnivå kunde rimligen inte ha kommit till stånd", hävdar han på ett ställe. På ett annat är han än mer kategorisk: "En kompromiss – eller snarare uppgörelse – på systemnivå var otänkbar."

Detta är att "skriva historia baklänges" med facit bekvämt i hand. Eftersom vi vet "hur det gick", så var alla andra utvecklingsvägar stängda; sådan är den bakomliggande tanken. Men så enkelt kan man inte resonera om man vill göra en mera nyanserad studie av ett komplext skeende. Som forskare måste det vara en huvuduppgift att påvisa vilka alternativ som faktiskt existerade i utredningen

ERIK ÅSARD är verksam vid statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

samt söka förklara varför det till slut "gick som det gick".

Jag ansluter mig till distinktionen mellan systemnivå och sakfrågenivå. Men jag vill inte som Öhman dramatisera eller överbetona skillnaderna dem emellan. Det var otvivelaktigt en stor svårighet, sett ur hela utredningens synpunkt, att socialdemokraternas fondförslag av de borgerliga och näringslivet uppfattades som ligande på systemnivån. Det bidrog till att försämra möjligheterna att nå en någorlunda bred enighet kring ett majoritetsförslag.

Samtidigt är det helt klart att vissa av folkpartiets representanter i utredningen – främst Carl Tham, Hans Bergström och Ingemar Eliasson – var synnerligen villiga att diskutera med företrädarna för LO-SAP och TCO, uppenbarligen oavsett om de såg förslagen från dessa parter som "systemförändrande" eller ej.² Denna diskussionsvilja var för folkpartisternas del kopplad till en uttalad ambition att om möjligt söka komma överens med motparten om en reform.

Bert Levin, folkpartiets siste ledamot i utredningen och själv högst kritisk mot alla LO-SAP:s förslag, har i efterhand givit en likartad bild av skeendet:

Klart är att vissa folkpartister, tunga sådana som Carl Tham och Ingemar Eliasson, tidvis var öppna för att diskutera också 'fondsystem baserade på kollektivt ägande. Till denna öppenhet kan . . . ha bidragit en önskan att båd-

1. *Kampen om lontagarfonderna. Fondutredningen från samtal till sammanbrott* (Stockholm: Norstedts, 1985), 145. Möjligheterna till en uppgörelse var sålunda inte bara beroende av själva "handläggandet" av frågan, utan också i hög grad av aktörernas goranden och låtanden.

2. Folkpartisterna i utredningen hade till och med under större delen av utredningstiden ett mer eller mindre organiserat samarbete med TCO:s ledamot Karl-Erik Nilsson.

da för storpolitisk samverkan mellan socialdemokrater och liberaler i regeringsställning.³

Vad skulle man då ha kunnat kompromissa om? frågar Öhman (efter läsning av Hans Bergström).⁴ Det kunde t ex ha gällt några av utredningens knäckfrågor som finansieringen (vinst- eller lönebaserade avgifter), reformens omfattning (frivilligt eller obligatoriskt system) och ägandefrågan (kollektivt eller individuellt ägande). I dessa och andra frågor fördes ett livligt samtal mellan parterna under praktiskt taget hela utredningstiden. Dessa diskussioner ledde till vissa förskjutningar av positionerna i samtliga läger.

Varför blev det då ändå inte någon kompromiss? För att bena ut den frågan har jag i boken urskiljt fem olika förutsättningar, som normalt måste vara uppfyllda för att en kompromiss i en större fråga skall kunna ingås i vårt parlamentariska system. De är: (1) Att de tilltänkta kompromisskandidaterna har en seriös vilja att verkligen försöka komma överens; (2) att parterna vet vad de vill i sak innan de ger sig in i några förhandlingar; (3) att parterna står någorlunda nära varandra i sakfrågorna; (4) att parterna vid lämplig tidpunkt får möjlighet att ingå i reella förhandlingar samt (5) att parterna upplever att de på något sätt drar strategisk fördel av en uppgörelse (eller i alla händelser att de inte har någon direkt nackdel av den).

I fondfrågan var det egentligen bara det förstnämnda kravet – den kompromissvilja som länge bevisligen fanns mellan ledande företrädare för arbetarrörelsen och folkpartiet – som var tillfredsställande uppfyllt. De övriga kraven saknades i större eller mindre grad. Därför blev det heller ingen bred överenskommelse i mitten.

Ett problem med Öhmans analys förefaller mig vara att den i alltför hög grad utgår från enbart den ena partens – borgerlighetens – perspektiv. Det finns en klar tendens att framställa LO som det stora "problemet" och att analysera utvecklingen utifrån hur de borgerliga – och särskilt folkpartiet – reagerade på utspel och förslag från fackligt håll. "LO ville inte", LO vidhöll "sina långtgående

ambitioner", om bara LO hade accepterat "ett reformistiskt förslag . . ." o s v.

Själv har jag försökt att placera mig ovanför samtliga parter och granska händelseutvecklingen med forskarens ogrundade ögon. Jag kommer då fram till att det fanns problem och låsningar *på ömse håll*, inte bara på ett håll, som Öhman tycks mena. För det socialdemokratiska partiet var det viktigt att redan från början ta hänsyn till LO:s förslag och kongressbeslut, som tidigt hade slagit fast vad organisationen stod för i fråga om mål och principer. Det var ett tungt ok att bära för partistrategerna, och det skulle ta flera år av mödosamt arbete för dem att nödortfikt ta kommandot i den interna debatten.

För folkpartiet, som tidigare än något annat parti hade engagerat sig i frågan, skapande engagemanget inga svårigheter så länge som utredningsarbetet fortgick i all obemärkthet. Men i takt med att frågan gradvis blev alltmer kontroversiell och de blocköverskridande samtalen tog sig allt intimare former, aktiverades den fondkritiska opinionen ute i de breda partileden. Avgörande för folkpartiets omsvängning var dels den allmänna högervändningen i debatten och i det politiska livet, dels – och främst – de skarpa interna protesterna mot samförståndspolitiken och samarbetet med socialdemokraterna i kärnkraftskampanjen 1980.

I och med existensen av dessa båda problem – LO:s ideologiska ståndaktighet och folkpartiets politiska svaghet – raserades grunden för alla kompromissplaner. Att just samarbetet med SAP i folkomröstningskampanjen 1980 var en viktig faktor i sammanhanget har en rad centrala intervjupersoner bekräftat för mig.

Jag kan slutligen inte förstå Öhmans synpunkt att jag skulle ha ägnat mer utrymme åt att analysera vad som hände inom arbetarrörelsen. För det första är avsnittet "Arbetarrörelsen och fonderna" redan det näst längsta i boken. För det

3. Bert Levin, "Varför sprack fondutredningen?", *Svenska Dagbladet* 10/7 1985.

4. Hans Bergström, "Var det möjligt med uppgörelse i fondfrågan?", *Nerikes Allehanda* 13/6 1985.

andra är det naturligt att man, vid en analys av en tänkbar kompromissituation, fäster stort avseende vid just spelet *mellan* de deltagande parterna. För det tredje har jag olyckligtvis inte, trots förfrågan, fått ta del av det interna material om fon-

derna, som finns på centralt håll inom LO och SAP. Hade jag haft tillgång till det materialet skulle bilden av skeendet förmodligen ha fördjupats – men knappast på några väsentliga punkter förändrats.